

dr Janina Potiopa

Collegium Mazovia Innowacyjna Szkoła Wyższa

w Siedlcach

ORCID 0000-0002-8091-4093

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE A RYNEK PRACY – WYBRANE PROBLEMY

ECONOMIC SAFETY AND THE LABOR MARKET – SELECTED PROBLEMS

Streszczenie

W artykule podjęto próbę określenia bezpieczeństwa ekonomicznego, jego wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań. Zaprezentowano definicje bezpieczeństwa wykorzystując bogatą literaturę przedmiotu. Wskazano na potencjał bezpieczeństwa ekonomicznego państwa jako podstawę rozwoju społeczno-gospodarczego.

Spośród czynników warunkujących bezpieczeństwo ekonomiczne państwa przeanalizowano efekty niedoboru miejsc pracy, sprzyjające wysokiej stopie bezrobocia i jej wpływu na poziom PKB.

Na podstawie dostępnych danych zaprezentowano aktualne wskaźniki rynku pracy, ich wymiar ilościowy i alokacyjny. Przeanalizowano również potencjalny niedobór pracowników wynikający z prognozy ludności na lata 2010-2035.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, bezrobocie, ekonomia, rozwój, stopa

Abstract

The article attempts to define economic security, its internal and external conditions. Definitions of safety were presented using wide range of literature in the subject. The potential of the country's economic security was pointed out as the basis for socio-economic development.

Among the factors influence on the economic security of the state, the effects of job shortages were analysed, which were conducive to high unemployment rate and its impact on the level of GDP.

On the basis of available data, current labour market indicators were presented including their number and allocation. The potential shortage of employees resulting from the population forecast for 2010-2035 was also analysed.

Key words: security, unemployment, economy, development, rate

Wstęp

Dynamiczne zmiany w światowej gospodarce sprzyjają rozważaniom na tematy związane z bezpieczeństwem państwa.

Problemem coraz częściej podejmowanym zarówno w teorii jak i praktyce jest bezpieczeństwo ekonomiczne, prezentowane w wieloaspektowym podejściu do niego. Poszczególne problemy rozpatrywane są na różnych poziomach zapewnienia bezpieczeństwa – makro- i mikroekonomicznego, sektorowego, państwa, powiązań z innymi krajami.

W niniejszym artykule dokonano analizy bezpieczeństwa ekonomicznego na gruncie wybranych aspektów rynku pracy.

Tematyka niniejszego opracowania została przedstawiona w trzech rozdziałach.

W rozdziale pierwszym podjęto próbę zdefiniowania bezpieczeństwa ekonomicznego oraz ustalenia czynników wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na jego kształtowanie.

W rozdziale drugim zdefiniowano podstawowe pojęcia rynku pracy oraz podjęto próbę uzasadnienia jak niewykorzystana siła robocza wpływa na obniżenie podstawowej wielkości ekonomicznej, przejawiającej się w postaci wskaźnika wzrostu PKB. Zaprezentowano rodzaje barier wzrostu siły roboczej, determinujących wzrost gospodarczy.

Rozdział trzeci niniejszego opracowania zawiera dane statystyczne związane z rynkiem pracy obrazujące sytuację bieżącą i prognozy oraz wyzwania na przyszłość w celu stabilizacji rynku pracy i zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego w tym segmencie gospodarki.

1. Bezpieczeństwo ekonomiczne aspekty teoretyczne

Pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego wywodzi się z definicji bezpieczeństwa jednostek, organizacji, wspólnot i państw. Wartością bezpieczeństwa jest pewność istnienia, przetrwania, posiadania oraz funkcjonowania. W literaturze z zakresu bezpieczeństwa przyjęto dwa obszary funkcjonowania państwa- wewnętrzny i zewnętrzny. Bezpieczeństwo wewnętrzne jest ukierunkowane na zapewnienie stabilizacji danego terytorium za pomocą prawa i narzędzi będących w dyspozycji instytucji porządku publicznego. Sferę bezpieczeństwa określa się jako ochronę i obronę danego terytorium¹.

Zewnętrzny wymiar bezpieczeństwa obejmuje:

- stosunki z państwami sąsiednimi,
- obecność i pozycja Polski w strukturach euroatlantyckich,

¹ J. Bill, Korupcja w (prywatnym) sektorze gospodarczym. Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, WSPol Szczytno 2015, s. 16.

- sytuację legislacyjno-prawną stabilizującą europejskie bezpieczeństwo w obliczu nowych wyzwań politycznych, ekonomicznych, militarnych i cywilizacyjnych².

Jednym z wymiarów bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa jest bezpieczeństwo ekonomiczne. Bezpieczeństwo ekonomiczne charakteryzuje się określoną specyfiką, dlatego próby definicji bezpieczeństwa ekonomicznego podejmowane były w licznej literaturze przedmiotu.

Zdaniem Z. Nowakowskiego³ „Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa określa się jako stan, w którym zapewnione są warunki gospodarcze konieczne do przetrwania oraz do zapewnienia dobrobytu zrównoważonego rozwoju społeczeństwa żyjącego w granicach danego państwa, jak również do przetrwania i sprawnego funkcjonowania instytucji państwa, zaś potencjał ekonomiczny państwa jest jednym z podstawowych warunków potęgi państwa oraz jego prestiżu na arenie międzynarodowej”.

Inne określenia bezpieczeństwa ekonomicznego definiowane są jako:

„Taki stan rozwoju krajowego systemu gospodarczego, który zapewnia wysoką sprawność jego funkcjonowania – poprzez należyte wykorzystanie wewnętrznych czynników rozwoju – oraz zdolność do skutecznego przeciwstawiania się zewnętrznym naciskom, mogącym doprowadzić do zaburzeń rozwojowych”⁴.

„Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa jest to względnie zrównoważony endo- i egzogenicznie stan funkcjonowania gospodarki narodowej, w którym występuje ryzyko zaburzeń równowagi utrzymane w wyznaczonych i akceptowanych normach organizacyjno-prawnych oraz zasadach współżycia społecznego”⁵.

„Pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego służy do określenia przedsięwzięć podejmowanych na płaszczyźnie gospodarczej, mających zapewnić względną swobodę kształtowania procesów gospodarczych zgodnie z interesami narodu (państwa)”⁶.

„Jako optymalny stan bezpieczeństwa ekonomicznego rozumie się sytuację, w której obywatele mogą bez obaw żyć i rozwijać się, wszelkie współzależności natomiast mogą tę sytuację naruszać lub wzmacniać”⁷.

² Ciekankowski Z., Wpływ czynników na warunkujących poziom bezpieczeństwa państwa, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, t.IV, 2011, 25.

³ Nowakowski Z., *Bezpieczeństwo państwa w koncepcjach programowych partii parlamentarnych w Polsce po 1989 roku*, Towarzystwo Naukowe Powszechne, Warszawa 2009, s. 120.

⁴ Stachowiak Z. *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, (w:) *Ekonomika obrony*, Stankiewicz W. (red.), Wyd. AON, Warszawa 1994, s. 189.

⁵ Raczkowski K., *Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI wieku*, (w:) *Raczkowski K (red.), Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 81.

⁶ Majchrzak F., *Bezpieczeństwo ekonomiczne a teoria wojny gospodarczej*, (w:) Z. Kołodziejak, *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1986, s. 46.

⁷ Księżopolski K.M., *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Metody i środki przeciwdziałania*, Elipsa. Warszawa 2004, s. 11-12.

Analizując powyższe definicje wynika z nich, że zmiany w obszarze bezpieczeństwa ekonomicznego bezpośrednio przekładają się na poziom bezpieczeństwa państwa w sferze obiektywnej w postaci wskaźników ekonomicznych, jak i w sferze subiektywnej poprzez odczuwanie jego poziomu przez rząd i obywateli, zbiorowości czy grupy społeczne.

„Bezpośrednio z elementami potęgi państwa, które zawierają w znacznej mierze zakres ich ekonomicznego oddziaływania i znaczenia w gospodarce narodowej można także wskazać na potencjał bezpieczeństwa, który jest warunkiem rozwoju społeczno-gospodarczego i decyduje o dynamice wzrostu gospodarczego, cyklach koniunkturalnych w gospodarce, inflacji, bezrobociu.

Status bezpieczeństwa ekonomicznego obejmuje głównie stan gospodarki, na który składa się stan finansów publicznych, stan zadłużenia publicznego oraz tendencje panujące w krajowej gospodarce mierzone wskaźnikami makro- i mikroekonomicznymi. Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa jest coraz częściej odnoszone do społeczeństwa. Takie ujęcie pozwala określić bezpieczeństwo ekonomiczne jako stan, w którym zapewnione są nie tylko warunki gospodarcze konieczne do przetrwania i sprawnego funkcjonowania instytucji państwa oraz do zapewnienia rozwoju społeczeństwa żyjącego na jego terytorium⁸.

Należą do niego:

- Stabilność wewnętrzna państwa,
- Skuteczność instytucji publicznych,
- Dojrzałość elit politycznych,
- Profesjonalizm administracji publicznej, aktywność społeczna, polityczna i zawodowa społeczeństwa,
- Poziom zatrudnienia i bezrobocia,
- Poziom i zakres udziału społeczeństwa w rządzeniu i zarządzaniu,
- Liczebność grup etnicznych,
- Poszanowanie reguł demokracji i wolnego rynku,
- Przestrzeganie praw człowieka,
- Przyswojenie wymogów prawa międzynarodowego i standardów powszechnie akceptowanych,
- Funkcjonowanie opieki medycznej, społecznej, socjalnej i systemów edukacyjnych,
- Przestrzeganie praw mniejszości narodowych i grup etnicznych,
- Poziom rozwoju gospodarczego i społecznego,
- Poziom dobrobytu lub braku nędzy,
- Umiejętność prowadzenia dialogu i osiągnięcia rozumnych kompromisów i inne⁹.

⁸ Leszczyńska M., Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa a rozwój gospodarki i społeczeństwa, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2018, Nr 56 (4), s. 289.

⁹ Łuczyszyn A., Bezpieczeństwo państwa a rozwój społeczno-gospodarczy. Aspekt regionalny i lokalny, CeDeWU, Warszawa 2016, s.59.

Ponieważ problematyka bezpieczeństwa ekonomicznego obejmuje w zasadzie wszystkie dziedziny życia społeczno-gospodarczego począwszy od gospodarstw domowych a na działalności państwa kończąc, dlatego dalsza część niniejszego opracowania poświęcona będzie jednemu z problemów bezpieczeństwa ekonomicznego, tj. zatrudnieniu i bezrobociu.

2. Związki bezrobocia z bezpieczeństwem ekonomicznym

Bezrobocie to pojęcie ekonomiczne charakterystyczne dla rynku pracy. Rynek pracy jest jednym z czterech rynków obok rynku dóbr i usług, rynku kapitału i rynku pieniądza. Jest to rynek szczególny, gdzie przedmiotem wymiany jest praca ludzka rozumiana jako usługa lub jako potencjał pracy. Rynek pracy określa się jako: "ogół stosunków wymiennych kształtujących się pomiędzy podażą pracy, którą reprezentują oferujący pracę na rynku, a stroną popytu, czyli zgłaszającymi zapotrzebowanie na określoną ilościowo i jakościowo pracę ludzką"¹⁰.

Gdy liczba osób poszukujących zatrudnienia lub pracy zarobkowej, zdolnych ją podjąć za określone wynagrodzenie jest większa niż liczba wolnych miejsc pracy pojawia się zjawisko określane w ekonomii jako bezrobocie. Jest ono jednym z najważniejszych problemów makroekonomicznych, ponieważ nawet w najlepszych okresach i w państwach umiejętnie radzących sobie z tym problemem, które są wysoko rozwinięte gospodarczo, niektóre osoby nadal nie znajdują zatrudnienia¹¹. Jest ono również problemem społecznym i politycznym¹².

Bezrobocie należy także rozumieć jako zasób ludzi, którego wielkość ulega wciąż zmianom na skutek przyływów do niego i odpływów z niego ludności do takich zasobów jak: zasoby zatrudnionych czy zasoby osób nienależących do siły roboczej.

Ludzie pracując, czyli sprzedając swe usługi dla danego podmiotu gospodarczego, otrzymują dochód, zaś ów podmiot wynagradzając swoich pracowników odpowiednią płacą, zakupuje ją w ten sposób na rynku pracy.

Wyróżnia się następujące funkcje zatrudnienia¹³:

Ekonomiczną związaną z rozwojem gospodarczym, która umożliwia wzrost produkcji dóbr i usług, przyczynia się do wzrostu dobrobytu społecznego. Realizacja tej funkcji zależy: od stopnia wykorzystania potencjalnych

¹⁰ Jarecki W., Kunasz M., Mazur-Wierzbička E., Zwiech P., *Gospodarowanie kapitałem Ludzkim*, ECONOMICUS, Szczecin 2010, s. 77.

¹¹ Hall R. E., Taylor J. B., *Makroekonomia...*, op. cit., s. 95.

¹² Kwiatkowski E., *Bezrobocie Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 13.

¹³ M. Kabaj, *Zasoby ludzkie a rozwój gospodarki polskiej 1950 do 1990*, *Ekonomista* 1994 nr 3, s. 602, T. Obrębski, *Funkcje siły roboczej w rozwoju społeczno-gospodarczym*, W: *Wpływ czynnika ludzkiego na wzrost gospodarczy*, część 2, Łódź 1975, s. 8.

zasobów pracy lub włączenia zasobów ludzkich do sfery pracy oraz jakości i wydajności. Z kolei wydajność, sprawność i efekty pracy zależą od:

- Wiedzy, umiejętności, talentów ludzi,
- Motywacji do pracy wydajnej i innowacji,
- Materialnych warunków pracy i poziomu technicznego maszyn, urządzeń, środków transportu i łączności,
- Społecznych warunków pracy - stosunków międzyludzkich, poziomu organizacji i produkcji.

Dochodową związaną z zapewnieniem uczestnictwa ludzi w tworzeniu i podziale dochodu narodowego. Ludzie pracują głównie, dlatego, aby uzyskiwać dochody niezbędne do życia, dochód z pracy jest najważniejszą formą dochodu, ludzie uczestniczą nie tylko w jego podziale, ale także w tworzeniu.

Społeczną, wyznaczoną przez obecne i przyszłe warunki rozwoju społecznego. Ludzie spędzają w środowisku pracy znaczną część swojego życia, zatrudnienie jest formą realizacji społecznej potrzeby pracy, zawodowych i społecznych aspiracji człowieka oraz uczestnictwa w życiu społecznym.

„Zasoby ludzkie - nie kapitał, nie dochód, nie materialne zasoby- stanowią ostateczną podstawę bogactwa narodów. Ludzie są aktywną siłą sprawczą akumulującą kapitał, wykorzystującą bogactwa naturalne, budującą ekonomiczne i polityczne systemy, realizującą rozwój”¹⁴.

Ludność na rynku pracy klasyfikuje się z punktu widzenia aktywności zawodowej jako:

ludność w wieku produkcyjnym (dla kobiet przyjmuje się granice wieku 18-59 lat), zaś (dla mężczyzn 18-64 lata), wśród których wyróżnia się:

- osoby zatrudnione (świadczące pracę),
- osoby bezrobotne (nieznajdujące pracy),
- bierne zawodowo (z różnych przyczyn ludzie nie szukający pracy),

Z kolei punktu widzenia przynależności do określonego zasobu, siłę roboczą klasyfikuje się jako:

- zasób zatrudnienia,
- zasób bezrobocia,
- pozostały zasób osób nienależących do siły roboczej¹⁵.

Podsumowując powyższe informacje o występujących zasobach ludzi na rynku pracy, należy przede wszystkim zdefiniować te pojęcia.

Zasobem ludzi zatrudnionych określa się wszystkie osoby świadczące pracę na rzecz pracodawcy na podstawie umowy najmu, mianowania, bądź współużytkowania środków produkcji (istnieją też rodzaje umów pomiędzy stronami jak umowa zlecenia, o dzieło) zgodnie z obowiązującymi normami prawnymi¹⁶.

¹⁴ F.H. Habison, Human Resources as the Wealth of Nations, New York, 1973, s. 3

¹⁵ Milewski R. (red.): Podstawy ekonomii, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 533-536.

¹⁶ Marciniak S. (red.): Makro i mikro - ekonomia, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 217.

Zasobem ludzi bezrobotnych określa się te wszystkie osoby, które posiadają odpowiedni wiek i są chętne, gotowe, a także zdolne do świadczenia pracy za określone wynagrodzenie, ale niemogące jej znaleźć, gdyż jest więcej chętnych do jej wykonywania niż samych miejsc pracy.

Zasobami siły roboczej z kolei określa się te wszystkie osoby, które należą do zasobu osób zatrudnionych łącznie z zasobami osób bezrobotnych¹⁷.

Za osoby **aktywne zawodowo** uważa się wszystkie osoby należące do zasobu siły roboczej (zatrudnionych i bezrobotnych).

Za osoby **biernie zawodowo** uznaje się zaś wszystkie pozostałe osoby nie należące do zasobu siły roboczej będące w wieku produkcyjnym¹⁸.

Zasoby osób bezrobotnych powiększane są o osoby, które pracowały i straciły pracę, bądź, które zrezygnowały z pracy, a także o osoby, które nie wchodziły w skład zasobu siły roboczej, czyli chodzi tu o absolwentów szkół, a więc nowo wchodzących na rynek pracy oraz o ludzi powracających na rynek, czyli tych, którzy już kiedyś pracowali ale nie zarejestrowali się po wygaśnięciu stosunku pracy jako osoby bezrobotne.

Zasoby te są pomniejszane z kolei o osoby, które znajdują zatrudnienie i o te, które rezygnują ze statusu bezrobotnego, a także o te, które opuszczają zasoby w sposób naturalny na przykład przez śmierć¹⁹.

Istnieje wiele kategorii bezrobocia, które są spowodowane wieloma różnymi czynnikami i sytuacjami, każdy rodzaj bezrobocia jest sam w sobie specyficzny, dlatego też między innymi nie można jednoznacznie określić samego pojęcia bezrobocia.

Zarówno w literaturze ekonomicznej jak i w praktyce wyróżnia się wiele różnych kategorii bezrobocia. Najczęściej napotyka się podział na bezrobocie naturalne, frykcyjne i strukturalne, a także na dobrowolne, przymusowe, ukryte oraz jawne²⁰.

Bezrobocie naturalne to bezrobocie, które stanowi w połączeniu bezrobocie frykcyjne i strukturalne i które to nie powoduje zmiany stanu równowagi na rynku pracy.

Bezrobocie frykcyjne inaczej płynne jest to bezrobocie raczej krótkookresowe, związane

z naturalnymi przepływami pracowników pomiędzy różnymi regionami gospodarczymi, różnymi sektorami, przedsiębiorstwami. Przepływy te dotyczą zmiany stanowisk pracowniczych w obrębie danego zawodu pracy, na skutek na przykład awansu, degradacji i stabilizacji zawodowej oraz gdy przepływy pracowników są związane ze zmianą zawodów i specjalizacji.

¹⁷ Urbaniak P., Podstawy ekonomii cz. 2, Wydawnictwo eMPI², Poznań 1996, s. 62.

¹⁸ Milewski R. (red.): Podstawy..., op. cit., s. 533-544.

¹⁹ Begg D., Fischer S., Dornbusch R., Ekonomia..., op. cit., s. 230.

²⁰ Stachowiak Z., Ekonomia: Zarys podstawowych problemów, Wyższa Szkoła Informatyki Stosowanej i Zarządzania, Warszawa 2000, s. 128.

Bezrobocie strukturalne to bezrobocie, mające na ogół charakter trwały, które powstaje w wyniku niedopasowania popytu do podaży na rynku pracy, a dokładniej w wyniku zmian struktury przemysłowej gospodarki, co ma miejsce w sytuacji nierównomiernego wzrostu gospodarczego. Sytuacja przejawia się szczególnie wtedy, gdy tracą pracę osoby wykonujące zawody, które zanikają.

Bezrobocie dobrowolne jest to taki rodzaj bezrobocia, który wynika z niepodejmowania pracy przez osoby bezrobotne ze względu na nieodpowiednie warunki pracy dla tych osób lub inne przyczyny związane z brakiem własnej potrzeby zatrudnienia się.

Bezrobocie przymusowe jest to bezrobocie, które stanowi przeciwieństwo bezrobocia dobrowolnego, gdyż osoby zdolne i gotowe podjąć pracę są chętne przy jakiegokolwiek płacy podjąć pracę, ale niemogące jej znaleźć.

Na rynku pracy stosuje się wiele różnych sposobów pomiaru występujących na nim zjawisk w celu uwidocznienia ich rozmiarów, struktury oraz tego jak zmieniają się w czasie, a więc dynamiki. Do najważniejszych należą:

Wskaźnik zatrudnienia (W_z) jest to stosunek liczby zatrudnionych (na zasadzie stosunku pracy) do ogólnej liczby osób pracujących.

Wskaźnik aktywnych zawodowo (L_a) stanowi łączną sumę ludności pracującej i bezrobotnej ale aktywnie poszukującej pracy.

Stopa bezrobocia (W_b), która jest ukazywana jako procentowy udział liczby osób bezrobotnych w ogólnej liczbie osób aktywnych zawodowo.

Naturalna stopa bezrobocia (W_{bnat}) jest stosunkiem liczby osób, którzy są bezrobotni dobrowolnie lub z powodu przekształceń strukturalnych w gospodarce do aktywnych zawodowo wyrażony w procentach²¹.

Niewykorzystywanie posiadanych zasobów siły roboczej jest traktowane jako bezrobocie przymusowe. Czynniki produkcji mogłyby przynosić dodatkowy efekt ale go nie przynosi, ze względu na brak zatrudnienia. Wytwarzany efekt (PKB realne) jest mniejszy niż możliwy do wytworzenia przy pełnym zatrudnieniu zasobów (PKB potencjalne) – część zasobów jest nieczynna dla społeczeństwa

Zależność między wzrostem PKB a bezrobociem, określana jest od nazwiska odkrywcy prawem Okuna. Jest ona jedną z najważniejszych i najlepiej potwierdzonych zależności empirycznych w ekonomii.

Według prawa Okuna głównym makroekonomicznym skutkiem bezrobocia jest różnica między wielkością PKB możliwą do osiągnięcia w warunkach tzw. pełnego zatrudnienia, kiedy na rynku pracy występuje tylko naturalna stopa bezrobocia, a wielkością PKB faktycznie osiągniętego w danym okresie. A. Okun (ekonomista amerykański) ustalił miernik szacujący makroekonomiczne straty z powodu występowania bezrobocia. Z prawa Okuna wynika, że dla

²¹ Urbaniak P., Podstawy..., op. cit., s. 67-68.

każdego procentu wzrostu rzeczywistej stopy bezrobocia luka PKB powiększa się o 2,5%. Lukę tę ustala się następująco:

$$\text{Luka PKB} = (U_r - U_n) \cdot 2,5\%$$

gdzie: U_r - rzeczywista stopa bezrobocia; U_n - naturalna stopa bezrobocia²².

Do sformułowania prawa i potwierdzenia empirycznego zależności A. Okun zastosował trzy metody pomiaru. Pierwsza metoda przyrostowa polegała na wyznaczeniu regresji zmian bezrobocia względem stóp wzrostu PKB. Kolejna metoda szacowania luki polegała na próbie szacowania luki PKB za pomocą funkcji wykładniczej. W metodzie trzeciej (trendu i elastyczności) zakładano, że elastyczność relatywnej luki zatrudnienia siły roboczej (stosunku rzeczywistego poziomu zatrudnienia do potencjalnego poziomu zatrudnienia) względem relatywnej luki PKB jest stała i można ją szacować metodami ekonometrycznymi²³. Współczesne badania potwierdziły dodatkowo, że relacja między wzrostem gospodarczym a bezrobociem charakteryzuje się złożonością i zmiennością w czasie²⁴. Z długookresowych danych analizowanych gospodarek poddanych analizie współzależności dynamiki PKB i bezrobocia wynikają bardziej szczegółowe zależności:

- Zmiany bezrobocia nie są lustrzanym odbiciem wahań PKB. Stopa bezrobocia z reguły podlega mniejszym wahaniom niż dynamika PKB, jej zmiany mają charakter antycykliczny i następują z pewnym opóźnieniem do wahań produkcji.
- Związek między dynamiką produkcji i stopy bezrobocia zmienia się w czasie, zarówno w obrębie faz pojedynczego cyklu koniunkturalnego, jak i w długim okresie. Bezrobocie w silniejszym stopniu reagovalo na obniżenie PKB w fazie recesji niż na okresy wzrostu gospodarczego w fazie ożywienia.
- Zależność między dynamiką produkcji i stopy bezrobocia różni się w zależności od kraju.

Niskie koszty zatrudnienia lub upowszechnienie elastycznych form zatrudnienia może również przyczyniać się do wzrostu siły związku między produkcją a bezrobociem.

Przyczyną osłabienia związku między wzrostem gospodarczym a bezrobociem mogą być też długookresowe zmiany podaży pracy wywołane czynnikami natury demograficznej (np. niż demograficzny), bądź kulturowej (wzrost popularności pracy wśród kobiet).

²² Książek M. *Ekonomia. Podejście historyczne i prospektywne*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2012, s. 393.

²³ Kliber P. Prawo Okuna na regionalnych rynkach pracy w Polsce, „Przegląd Statystyczny” 2017, R.LXIV –Zeszyt 1, s. 42.

²⁴ Maleszyk P. Analiza związków produktu krajowego brutto i bezrobocia wybranych krajów OECD w okresie globalnego kryzysu gospodarczego (w:) „Studia Ekonomiczne” 2014, nr 166, s. 33-34.

W warunkach polskich teoretycznie da się zauważyć zależność między wskaźnikiem realnego PKB a stopą bezrobocia. W latach 2015-2018 wskaźniki wzrostu PKB w cenach stałych kształtowały się odpowiednio na poziomie: 103,8; 103,1; 104,7; 105,1. Natomiast obniżająca się w analizowanych latach stopa bezrobocia (tabela 1), sprzyjała wzrostowi realnego PKB, co oznacza niższe straty makroekonomiczne PKB z tytułu niewykorzystanej siły roboczej²⁵.

Wzrost PKB i PKB per capita jest miernikiem oceny stanu gospodarki państwa (bezpieczeństwa ekonomicznego) i wyraża wartość wszystkich dóbr i usług wytworzonych w gospodarce w ciągu roku pomniejszoną o wartość produktów potrzebnych na ich wytworzenie. PKB jest ważnym czynnikiem kształtowania dobrobytu społecznego, jako podstawowa wielkość ekonomiczna, miara produkcji rynkowej decydująca o wzroście gospodarczym.

Procesy wzrostu gospodarczego obarczone są przeszkodami, które mają charakter obiektywny i są trudne do przewyciężania. Są one określane barierami wzrostu gospodarczego.

Jedną z barier jest bariera siły roboczej. Może mieć charakter ilościowy, kwalifikacyjny i alokacyjny.

Ilościowa bariera siły roboczej ujawnia się w sytuacji jej braku do obsadzenia nowo powstałych stanowisk pracy. Występuje w sytuacji pełnego zatrudnienia, kiedy przyrost miejsc pracy jest szybszy niż przyrost ludności zdolnej do pracy.

W wymiarze kwalifikacyjnym bariera siły roboczej występuje wówczas, gdy struktura zatrudnionych nie odpowiada strukturze istniejącego lub wprowadzanego aparatu wytwórczego. Jej usuwanie wymaga nakładów na oświatę i naukę.

Alokacyjna bariera przejawia się nierównomiernym rozmieszczeniem siły roboczej w ujęciu terytorialnym i sektorowym²⁶.

3. Sytuacja na polskim rynku pracy – wybrane problemy

Wstępne szacunki Głównego Urzędu Statystycznego wskazują na wzrost realnego Produktu Krajowego Brutto w 2017 roku o 4,7%. Głównym czynnikiem wzrostu był podobnie jak w latach poprzednich popyt wewnętrzny, który wzrósł również o 4,7%. Kolejnym miernikiem był wzrost produkcji sprzedanej o 6,6% i wydajności pracy o 3,2%²⁷.

Powyzsze wskaźniki wpłynęły znacząco na sytuację istniejącego i przewidywanego rynku pracy, w latach 2015 do 2018 w prognozowanym okresie.

²⁵ Roczne wskaźniki makroekonomiczne, GUS, Warszawa, aktualizacja 2019,09.25.

²⁶ Stachowiak Z. *Ekonomia. Zarys podstawowych problemów*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Warszawa 2000, s. 168.

²⁷ Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w 2017 roku, GUS, Warszawa styczeń 2018 r.

Rynek pracy w Polsce zmienia się dynamicznie, na co wskazują wyniki przeciętnego zatrudnienia (tabela 1).

Z danych tabeli wynika, że w kolejnych analizowanych latach wzrastała liczba pracujących w gospodarce. W sektorze przedsiębiorstw wzrost zatrudnienia w 2018 roku w stosunku do 2015 wzrósł o ponad 10%, zaś stopa bezrobocia kształtowała się również na niższym poziomie i zmniejszyła się o ok. 4%.

Warto również zwrócić uwagę na bardziej szczegółowe dane dotyczące liczby bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy (tabela 2).

W końcu 2017 roku liczba bezrobotnych wynosiła 1081,7 tys. W odniesieniu do końca 2016 roku spadek bezrobocia wyniósł 253,4 tys. osób, tj. 19,0%.

Tabela 1. Przeciętne zatrudnienie i stopa bezrobocia w latach 2015-2018

Lata	Przeciętne zatrudnienie			Stopa bezrobocia
	w tys. osób	W sektorze przedsiębiorstw		
		w tys.	w %	
2015	9761	5602	57	9,7
2016	10060	5760	57,2	8,2
2017	10349	6017	58	6,6
2018x	8998	6260	69	5,8

Źródło: Biuletyn statystyczny, GUS, Warszawa 2019.

X – Stan w końcu III kwartału

Zmniejszyła się również liczba bezrobotnych dotychczas niepracujących o 23,3%. Osoby te podjęły pracę wykorzystując zgłoszone w urzędach pracy nowe oferty pracy (w sektorze prywatnym liczba ofert pracy w 2017 roku w stosunku do 2015 wzrosła o ok. 40 tys.).

Tabela 2. Bezrobotni zarejestrowani i oferty pracy w latach 2015-2018

Lata	Ogółem	Kobiety		Dotychczas niepracujący		Oferty pracy (w tys.) Sektor prywatny
		w tys.	w %	w tys.	w%	
2015	1563,34	816,14	52	250,1	15	51,2
2016	1335,15	712,23	53	193,7	14	63,0
2017	1081,7	595,5	55	150,4	13	91,4
2018x	968,9	542,6	56	129,5	13	78,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie: Biuletyn statystyczny, GUS, Warszawa 2019.

X – Stan w końcu III kwartału

W art. 49 Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy wyszczególnione zostały m.in. grupy bezrobotnych uznanych za będące w szczególnej sytuacji na rynku pracy²⁸.

Wśród nich w 2017 r. wymienić należy: bezrobotnych do 30 roku życia; bezrobotnych długotrwale; bezrobotnych powyżej 50 roku życia; bezrobotnych korzystających ze świadczeń pomocy społecznej; bezrobotnych posiadających, co najmniej jedno dziecko do 6 roku życia lub co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18 roku życia oraz bezrobotnych niepełnosprawnych. Osobom wymienionym powyżej przysługuje pierwszeństwo w skierowaniu do udziału w programach specjalnych.

Osoba taka może spełniać kryteria by jednocześnie być zakwalifikowana do kilku grup w szczególnej sytuacji na rynku pracy. W badanym okresie we wszystkich przypadkach odnotowano spadek osób będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy (tabela 3).

Tabela 3. Bezrobotni zarejestrowani będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy w latach 2015-2018 (w tys.)

Wyszczególnienie	Lata			
	2015	2016	2017	2018
Ogółem	1563,3	1335,2	1081,7	947,4
W wieku do 25 lat	278,0	123,1	134,3	123,1
W wieku pow. 50 roku życia	X	376,9	298,6	250,8
Długotrwale bezrobotni	880,3	747,6	594,8	507,3
Korzystający ze świadczeń pomocy społecznej	33,3	31,1	27,2	18,7
Niepełnosprawni	95,2	82,2	66,8	59,9

Źródło: Biuletyn statystyczny, GUS, Warszawa 2019.

1 – Stan w końcu III kwartału

W końcu 2017 r. po raz pierwszy od 9 lat zanotowano również spadek liczby bezrobotnych w wieku 55 lat i więcej. Uwagę zwraca fakt, że dynamika spadku liczby bezrobotnych w najstarszej grupie wiekowej była najwyższa w zestawieniu z innymi grupami i wyniosła 29,1%.

Kolejną grupą o najwyższej dynamice spadku, była najmłodsza grupa bezrobotnych do 25 roku życia. W końcu 2017 r. w urzędach pracy zarejestrowanych było 134,3 tys. bezrobotnych w wieku 18-24 lata, tj. o ¼ mniej niż rok wcześniej. Dzięki temu kolejny rok z rzędu odsetek młodych bezrobotnych zmniejszył się do 12,4% w końcu 2017 r. i był najniższy od początku badania bezrobocia rejestrowanego oraz 2,5-krotnie niższy niż w latach 1991-2000, gdy młodzi stanowili ponad 30% bezrobotnych. W pozostałych grupach wiekowych dynamika spadku była słabsza, mimo to przekraczała 15%.

²⁸ Dz. U. 2004 Nr 99 poz. 1001 ze zm.

Ostatnie lata charakteryzował boom edukacyjny na wyższych uczelniach, co spowodowało, że większy odsetek młodzieży zdobywało wyższe wykształcenie. Zmiany zachodzące w strukturze ludności wg poziomu wykształcenia przekładają się również na wzrost odsetka osób legitymujących się dyplomami wyższych uczelni. Wśród zarejestrowanych w urzędach pracy bezrobotnych w końcu 2017 r. odsetek bezrobotnych z wyższym wykształceniem wyniósł 13 % (149,5 tys. osób).

Tabela 4. Bezrobotni zarejestrowani według wieku i poziomu wykształcenia w latach 2015-2018 (w tys.)

Lata	Ogółem	W wieku									
		24 lata i mniej		25-34		35-44		45-54		55 i więcej	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
2015	1563,3	236,8	15	429,8	27	332,9	21	287,9	18	275,9	17
2016	1335,15	179,2	13	371,14	27	295,01	22	239,66	17	251,13	18
2017	1081,7	134,3	12	303,0	28	250,6	23	197,0	18	196,8	18
2018x	947,4	123,1	12	223,4	23	223,4	23	163,5	17	168,0	17
Lata	Ogółem	Według poziomu wykształcenia									
		wyższe		Średnie zawodowe i policealne		Średnie ogólnokształcące		Zasadnicze zawodowe		Gimnazjalne, podstawowe i niepełne	
		Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
2015	1563,3	200,2	12	340,8	21	164,6	10	424,9	27	432,8	27
2016	1335,15	177,5	13	289,3	21	140,8	10	355,5	26	371,9	27
2017	1081,7	149,5	13	234,6	21	117,3	10	281,7	26	298,7	27
2018x	947,4	136,1	14	210,8	22	109,9	11	238,2	25	252,4	26

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Biuletyn statystyczny, GUS, Warszawa 2019.

X – Stan w końcu III kwartału

Nie zmienia to faktu, że nadal osoby takie stosunkowo najkrócej pozostają bezrobotne - 10,8 miesiąca wobec 13,9 miesiąca w przypadku bezrobotnych z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej. Wśród osób z wykształceniem wyższym notowana jest również najniższa dynamika spadku bezrobocia, co może oznaczać, że na rynku jest dla nich niewystarczająca liczba ofert pracy i choć krócej pozostają oni w rejestrach, to może wynikać z tego, że obniżają oni swoje wymagania i podejmują zatrudnienie poniżej kwalifikacji (Tabela 4).

W Polsce można również zaobserwować strukturalne niedopasowanie rynku pracy, co skutkowało w pewnych grupach zawodowych niedoborem pracowników. Niedopasowania strukturalne wynikają z niskiej mobilności siły roboczej. Duża skala migracji wewnętrznych z terenów o niskim popycie do terenów o popycie wyższym powoduje przestrzenną koncentrację niedoboru pracowników w niektórych zawodach.

Wolne miejsca pracy powstały w wyniku ruchu zatrudnionych lub z tytułu utworzenia nowych przy spełnieniu, co najmniej trzech warunków jednocześnie:

- miejsca pracy w dniu sprawozdawczym nie były obsadzone,
- pracodawca czynił starania dla pozyskania osób chętnych do podjęcia pracy,
- w przypadku znalezienia osób chętnych do podjęcia pracy, pracodawca był gotów do natychmiastowego ich zatrudnienia.

Natomiast nowo utworzone miejsca pracy to te, które powstały w wyniku zmian organizacyjnych, rozszerzenia lub zmiany profilu działalności oraz wszystkie miejsca pracy w nowopowstałych podmiotach.

Dane o wolnych i nowoutworzonych miejscach pracy prezentowane są w układzie Polskiej Klasyfikacji Działalności, wprowadzonej Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)²⁹.

Z danych tabeli 5 wynika, że najbardziej dynamiczny rozwój rynku pracy związany z tworzeniem nowych miejsc pracy dał się zauważyć w 2017 roku, w którym oferowano blisko 700 tys. nowych miejsc pracy, głównie w sekcjach związanych z handlem, przetwórstwem przemysłowym i budownictwem. W większości regionów możemy odnotować deficyt siły roboczej, zwłaszcza operatorów i monterów maszyn i urządzeń, pracowników biurowych, pracowników usług osobistych i sprzedawców oraz specjalistów.

Aktualny deficyt na rynku pracy zapełniają emigranci zarobkowi. Każdy cudzoziemiec chcący podjąć zatrudnienie na terytorium Polski musi posiadać odpowiednie zezwolenie na pracę. Liczba zezwoleń wydawanych na pracę systematycznie rośnie³⁰. W 2018 roku wydano ich 328,8 tys. Było to prawie 40% więcej niż w 2017 roku i prawie 5-krotnie więcej niż w 2015 roku. W 2018 roku zezwolenia na pracę wydano obywatelom 125 państw. Najczęściej przyznawane były obywatelom Ukrainy.

Biorąc pod uwagę liczbę wydanych zezwoleń na pracę najliczniejszą grupę stanowili robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (35,7%), pracownicy wykonujący prace proste (29,4%), oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (21,1%), co umożliwiło częściowo wypełnienie luki kadrowej. Z badań prowadzonych przez GUS³¹ jedynie w grupie rolników, leśników i rybaków liczba wolnych miejsc pracy pozostała na niezmiennym poziomie. W pozostałych grupach zawodowych odnotowano znaczny wzrost wolnych miejsc pracy, zwłaszcza dla pracowników biurowych, pracowników usług osobistych i sprzedawców oraz specjalistów.

²⁹ Dz. U. 2007 Nr 251 poz. 1885 oraz Dz. U. 2009 Nr 59 poz. 489.

³⁰ GUS, informacje sygnałowe z dnia 20.05.2019 r.

³¹ Popyt na pracę w 2018 roku, Warszawa, Bydgoszcz 2019.

Tabela 5. Wolne i nowoutworzone miejsca pracy według sekcji PKD w latach 2014-2017

Wyszczególnienie	Wolne miejsca pracy (tys.)				Nowo utworzone miejsca pracy			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Ogółem	56,3	71,6	89,3	122,5	614,8	595,8	618,8	694,1
Przetwórstwo przemysłowe	13,7	16,3	22,2	31,4	114,1	113,4	125,1	125,2
Budownictwo	5,5	7,3	9,5	19,0	116,6	73,8	64,3	79,1
Handel; naprawa pojazdów samochodowych	9,5	14,8	16,7	19,0	145,8	142,7	156,1	159,4
Transport i gospodarka magazynowa	4,7	6,4	7,5	10,9	30,5	34,9	35,3	56,2
Zakwaterowanie i gastronomia	2,9	3,1	4,1	5,1	24,1	26,3	26,5	28,6
Informacja i komunikacja	4,1	5,0	5,7	6,2	20,5	24,9	26,5	27,7
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	1,8	1,9	2,4	3,0	10,4	13,5	11,0	12,6
Obsługa rynku nieruchomości	0,6	0,7	0,7	1,3	6,2	7,4	6,0	8,1
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	3,8	4,3	6,1	6,1	36,2	36,3	40,7	51,5
Administrowanie i działalność wspierająca	2,0	2,8	3,1	5,4	29,9	30,1	32,2	33,8
Administracja publiczna i obrona narodowa	2,7	3,2	3,6	4,1	12,0	12,5	13,5	12,4
Edukacja	1,0	1,1	1,4	2,0	30,0	32,4	32,9	50,8
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	1,8	2,5	3,1	4,4	14,3	17,9	20,7	18,3
Działalność związana z kulturą i rozrywką	0,5	0,5	0,6	0,8	6,0	6,0	6,2	6,3
Pozostała działalność usługowa	0,7	0,8	1,1	1,8	5,8	8,3	8,1	9,1

Źródło: Popyt na pracę, GUS, Warszawa 2016, 2017, 2018.

Aktualny deficyt na rynku pracy zapełniają emigranci zarobkowi. Każdy cudzoziemiec chcący podjąć zatrudnienie na terytorium Polski musi posiadać odpowiednie zezwolenie na pracę. Liczba zezwoleń wydawanych na pracę systematycznie rośnie³².

W 2018 roku wydano ich 328,8 tys. Było to prawie 40% więcej niż w 2017 roku i prawie 5-krotnie więcej niż w 2015 roku. W 2018 roku zezwolenia na pracę wydano obywatelom 125 państw. Najczęściej przyznawane były obywatelom Ukrainy. Biorąc pod uwagę liczbę wydanych zezwoleń na pracę najliczniejszą grupę stanowili robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (35,7%), pracownicy wykonujący prace proste (29,4%), oraz operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń (21,1%), co umożliwiło częściowo wypełnienie luki kadrowej.

³² GUS, informacje sygnałowe z dnia 20.05. 2019 r.

Problemy luki kadrowej w dalszej perspektywie czasowej będą narastać ze względu na tendencje demograficzne wynikające ze starzenia się społeczeństwa i niską dzietność. Biorąc pod uwagę długoterminowe prognozy GUS³³, do 2050 roku populacja Polski zmniejszy się z obecnych 38 milionów do ok. 34 miliony. W porównaniu do stanu w roku bazowym 2013 oznacza to zmniejszenie liczby ludności o 4,55 miliona tj. o 12%. Oprócz ujemnego przyrostu naturalnego będziemy obserwować dalsze niekorzystne zmiany w strukturze ludności według wieku oraz zmniejszenie się liczebności kobiet w wieku rozrodczym.

Procesom demograficznym towarzyszy również zmiana struktury ludności według ekonomicznych grup wieku³⁴. Liczba dzieci i młodzieży (0-17lat) zmniejszała się do 2016 roku. W 2017 roku wzrosła o 25 tys. a 2018 roku o kolejne 15 tys. Jest to jednak o ponad 4 mln. Mniej niż w 1990 roku i o 2,4 mln. Mniej niż w 2000 roku. Udział tej grupy w strukturze ludności w ostatnim analizowanym 2018 roku wynosi 18,1%. Obniża się również liczba ludności w wieku produkcyjnym mobilnym - 18-44 lat (38,2%) i niemobilnym - 45-59/64 lat (22,4%), natomiast wzrasta liczba ludności w wieku poprodukcyjnym 60-65 lat+ (tabela 6).

Proces starzenia się ludności w Polsce stawia przed społeczeństwem trudne wyzwania w sferze ekonomicznej, psychologicznej, społecznej, medycznej i socjalnej. W przyszłości Polska, dla której prognozy demograficzne są niesprzyjające będzie musiała zmierzyć się z problemami demograficznymi. Nieprzerwanie rośnie grupa osób w starszym wieku (65 lat i więcej).

Tabela 6. Prognoza ludności Polski według ekonomicznych grup wieku w %

Grupy wieku	2010	2017	2018	2020	2025	2030	2035
Ludność ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Przedprodukcyjnym (0-17 lat)	18,8	18,0	18,1	18,4	18,2	17,0	15,7
Produkcyjnym (18-59/64)	64,4	61,2	60,6	59,5	57,8	57,8	57,6
Mobilnym (18-44)	40,0	38,7	38,2	37,2	34,3	31,6	30,1
Niemobilnym 45-59/64)	24,4	22,5	22,5	22,4	23,5	26,2	27,5
Poprodukcyjnym (60/65+)	16,8	20,8	21,4	22,1	24,0	25,2	26,7

Źródło: Prognoza ludności Polski na lata 2014-2050, GUS, Warszawa 2014. Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku. Tworzenie i rozpad rodzin, analizy statystyczne, GUS, Warszawa 2019.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę powyższe zmiany demograficzne i prognozę, zmniejszającej się liczbę ludności, tym samym podaży siły roboczej dla zapewnienia

³³ Prognoza ludności Polski na lata 2014-2050, GUS, Warszawa 2014.

³⁴ Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku. Tworzenie i rozpad rodzin, analizy statystyczne, GUS, Warszawa 2019.

popytu na pracę i utrzymującego się na wysokim poziomie wzrostu gospodarczego rynek pracy w Polsce staje się wyzwaniem. Problemem dla przedsiębiorców stanie się dostępność pracowników i ich, jakość. Dla sprostania konkurencyjności polskiej gospodarki firmy będą przechodzić od bardzo prostych zadań do procesów zautomatyzowanych.

Istnieje, zatem konieczność aktywizacji biernych zawodowo, powrotu z emigracji wysoko wykwalifikowanych pracowników, zagospodarowania luki zatrudnieniowej imigrantami, wyrównywania różnic płacowych między kobietami i mężczyznami na podobnych stanowiskach, automatyzacji i rozwijaniu kompetencji, a także dalszego zwiększania diety.

Mimo, że ludzką pracę można niejednokrotnie zastąpić zautomatyzowanymi procesami, to człowiek nadal będzie niezbędny do funkcjonowania i tworzenia kultury organizacyjnej firmy oraz zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego własnego a zbiorowo całego kraju.

Literatura

1. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., *Ekonomia: Makroekonomia*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998.
2. Bill J., *Korupcja w (prywatnym) sektorze gospodarczym. Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, WSPol Szczytno 2015.
3. *Biuletyn statystyczny*, GUS, Warszawa 2019.
4. Ciekankowski Z., *Wpływ czynników na warunkujących poziom bezpieczeństwa państwa*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, t.IV, 2011.
5. GUS, *informacje sygnałowe z dnia 20.05. 2019 r.*
6. Habison F.H., *Human Resources as the Wealth of Nations*, New York, 1973.
7. Hall R. E., Taylor J. B., *Makroekonomia: Teoria, funkcjonowanie i polityka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
8. *Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w 2017 roku*, GUS, Warszawa styczeń 2018 r.
9. Jarecki W., Kunasz M., Mazur-Wierzbička E., Zwiach P., *Gospodarowanie kapitałem Ludzkim*, ECONOMICUS, Szczecin 2010.
10. Kliber P. *Prawo Okuna na regionalnych rynkach pracy w Polsce*, „Przegląd Statystyczny” 2017, R.LXIV –Zeszyt 1.
11. Książek M. *Ekonomia. Podejście historyczne i perspektywne*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2012.
12. Książopolski K.M., *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Metody i środki przeciwdziałania*, Elipsa. Warszawa 2004.
13. Kwiatkowski E., *Bezrobocie Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

14. Leszczyńska M., Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa a rozwój gospodarki i społeczeństwa, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2018, Nr 56 (4).
15. Łuczyszyn A., Bezpieczeństwo państwa a rozwój społeczno-gospodarczy. Aspekt regionalny i lokalny, CeDeWU, Warszawa 2016.
16. M. Kabaj, Zasoby ludzkie a rozwój gospodarki polskiej 1950 do 1990, *Ekonomista* 1994 nr 3, s. 602, T. Obrębski, Funkcje siły roboczej w rozwoju społeczno-gospodarczym, W: Wpływ czynnika ludzkiego na wzrost gospodarczy, część 2, Łódź 1975.
17. Majchrzak F., Bezpieczeństwo ekonomiczne a teoria wojny gospodarczej, (w:) Z. Kołodziejak, Bezpieczeństwo ekonomiczne. Teoria i praktyka, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1986.
18. Maleszyk P. Analiza związków produktu krajowego brutto i bezrobocia wybranych krajów OECD w okresie globalnego kryzysu gospodarczego (w:) „*Studia Ekonomiczne*” 2014, nr 166.
19. Marciniak S. (red.): Makro i mikro - ekonomia, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
20. Milewski R. (red.): Podstawy ekonomii, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
21. Nowakowski Z., Bezpieczeństwo państwa w koncepcjach programowych partii parlamentarnych w Polsce po 1989 roku, Towarzystwo Naukowe Powszechne, Warszawa 2009.
22. Popyt na pracę, GUS, Warszawa 2016, 2017, 2018.
23. Prognoza ludności Polski na lata 2014-2050, GUS, Warszawa 2014.
24. Raczkowski K., Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI wieku, (w:) Raczkowski K (red.), Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
25. Roczne wskaźniki makroekonomiczne, GUS, Warszawa, aktualizacja 2019, 09.25.
26. Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), Dz. U. 2007 Nr 251 poz. 1885 oraz Dz. U. 2009 Nr 59 poz. 489, ze zm.
27. Stachowiak Z. Bezpieczeństwo ekonomiczne, (w:) *Ekonomika obrony*, Stankiewicz W. (red.), Wyd. AON, Warszawa 1994.
28. Stachowiak Z. *Ekonomia. Zarys podstawowych problemów*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Warszawa 2000.
29. Sytuacja demograficzna Polski do 2018 roku. Tworzenie i rozpad rodzin, analizy statystyczne, GUS, Warszawa 2019.
30. Urbaniak P., *Podstawy ekonomii cz. 2*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 1996.
31. Ustawa z dnia 20 kwietnia o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. 2004 Nr 99, poz. 1001 ze zm.).